

СВІТОГЛЯДНІ ТИПИ ГЕРОЇВ У ПРОЗІ 40-Х РР. ХХ ст. Ю. КОСАЧА, І. КОСТЕЦЬКОГО, В. ДОМОНТОВИЧА

Досліджуються світоглядні типи героїв у малій та середній прозі 40-х років ХХ ст. Ю.Косача, І.Костецького, В.Домонтовича. Визначається вплив філософії екзистенціалізму на образний рівень творів письменників.

Ключові слова: екзистенціалізм, ідентичність, світоглядний тип.

Українська література між- і післявоєнного часу – дуже складне філософсько-естетичне явище. Вона творилася в особливих історичних умовах. З одного боку, спопеляючий усталені істини й принципи життя вогонь світових війн, в якому горіла й Україна, з іншого – перманентний стан її бездержавності, який погіршувався фізичним і психологічним терором загарбницької влади. За таких обставин годі було й мріяти про нормальний розвиток не лише національної літератури, а й культури загалом. Проте рефлексія відбувалася. Найшвидше й найгостріше на трагічні події реагували чулі серця письменників.

Так вже трапилося, що літературно-філософською ареною українського модерного слова 40-х років ХХ ст. стали еміграційні землі – Франція, Австрія, Німеччина. Саме в останній країні на декілька років спалахнув яскравою зіркою Мистецький український рух – літературно-мистецька організація, в силовому полі якої перебували часто діаметрально протилежні за своїми поглядами особистості. Проте об'єднувало їх дещо більше за них самих – доля України, потреба осмислення її минулого й пошуку шляхів у майбутнє. Одними із таких митців, прозорливих у баченні сутності катастроф ХХ ст. і їх впливів на Україну, інтелектуалів, які завдяки своїй глибокій освіченості ввели Україну в європейський історичний контекст, філософів, які зуміли окреслити шляхи виходу людини середини ХХ ст. з кризи – були Юрій Косач, Ігор Костецький та Віктор Петров (Домонтович).

Новизна статті зумовлена раніше не дослідженою проблемою виокремлення й аналізу світоглядних типів героїв МУР-івських «європеїстів» Ю.Косача, І.Костецького та В.Домонтовича. Актуальність теми визначена необхідністю комплексного історико-літературного дослідження творчості українських письменників-експериментаторів МУР-у, зокрема образного рівня їхньої малої та середньої прози 40-х років.

У повітрі Європи 40-х рр. ХХ ст. шугали розпач і зневіра. «Нас охоплює тривога. Відчуття несталості стає нашим постійним переживанням... Ми хочемо спертися і, тремтячи, як у лихоманці, простягаємо руку... На нашій долоні ми відчули щось вогке й липке. Кров, волосся, мозок. Ми схилиємося, нездатні пригасити в собі нудьгу й одчай» [Петров, 2008], - подібні відчуття, про які писав Віктор Петров у «Історіософських етюдах», ятрили душу багатьох. Світоглядній кризі шукали осмислення, аби не збожеволіти, жадали нової віри, нової концепції життя і світу. Місце останньої в ХХ ст. зайняла філософія екзистенціалізму.

Для письменників-представників цієї доктрини найважливішим було те, що “екзистенціалізм віддає у володіння кожній людині її буття і покладає на неї повну відповідальність за існування” [Сартр 1997, 170]. Ще в І ст.н.е. давньогрецький філософ і письменник Сенека дійшов висновку: “Жити – значить боротися”. Ця теза отримала концептуальне значення в філософії екзистенціалізму – “людське життя – це вічна боротьба” [Косач 1947, 7]. Найважливіше в цій боротьбі для особистості – “виконати свою функцію щодо світу, який вона реалізує або в якому вона примушена екзистувати”. Найвідоміший представник цієї філософії Ж.П.Сартр писав: “Коли відкриваємо, що нічого абсолютного на цій землі нема, що нас не звільнить від нас самих, що ми тісно зв’язані з нашим «я», тоді лиш почнемо бути дійсними людьми. У цю мить відкриваємо, що людина знаходить мету в собі самій” [Сартр 1997, 7]. Цю ідею достоту підтверджує і розвиває концепція себезнайдення, особистої ідентифікації людини в творчості Ю.Косача, І.Костецького та В.Домонтовича. А от з іншим вагомим пунктом філософії екзистенціалізму (у його атеїстичному варіанті) – про приреченість екзистенційного героя на самотність у світі, сповненому жахом, тривогою, «нудотою», неможливість врятуватися – Ю.Косач і В.Домонтович погоджуються частково, а І.Костецький його повністю заперечує (зі слів М.Р.Стеха: «Криза (для героя Домонтовича-А.М.) була нагодою і спонукою для екстрорвертованої експансії, для скинення тягаря приреченої долі й ідентичності і наближення до божественної натури...» [Костецький 2005, 17-18]). Хоча герої творів Ю.Косача, ще більше – Домонтовича, постійно перебувають у «екзистенційних станах» нудьги, смутку, страху, тривоги, невпевненості, однак вони не позбавленні шансів на «спасіння» (принаймні духовне) посередництвом релігії. В цьому плані досліджуваним письменникам стає ближчою філософія християнського екзистенціалізму Кіркегора та Ясперса, яка проголошує: «Лише релігійне переживання Неосяжного як Абсолютного, як Бога, є запорукою спасіння людини» [Левицький 1995, 294]. І далі: «Людина має насамперед повернутися до себе, стати самою собою... І лише той, хто став

самим собою, здатний принести себе в жертву Богу» [Левицький 1995, 295]. Таким чином, досліджуючи світоглядні типи героїв малої та середньої прози Ю.Косача, І.Костецького та В.Домонтовича, будемо виходити з філософії екзистенціалізму, яка стала підґрунтям власної художньо-філософської концепції письменників, й класти в основу класифікації принцип розмежування персонажів на конформістів, пасивних і нецілісних героїв та «діячів-творців».

Ростислав Михайлович, герой повісті «Без ґрунту» В.Домонтовича розмірковує про своє покоління: «Ми діємо, думаємо, живемо за загальними приписами, що стосуються мільйонів, які обов'язкові для кожного і для всіх» [Домонтович 2000, 436]. Він говорить про людей-конформістів, яким набагато легше змінювати маски відповідно до потреб життя й які не готові пожертвувати матеріальними благами заради свого духовного розвитку або добробуту інших. Вони або не свідомі своєї свободи, або мають «негативну свободу», яка є «чистим свавіллям» [Левицький 1995, 296]. Насамперед таким персонажем є Котенко, герой новели Ю. Косача «Клубок Аріядни» (1937). Він – авантюрист, якого жодна об'єктивна обставина в житті не може завести в глухий кут. Все, що він робить – продиктовано його власними індивідуалістичними потребами, тому щиро звучить його зізнання: “Моя діяльність – чиста ілюзія. З неї і після мого імення нічого не лишиться” [Проза про життя інших 2003, 20]. У конфлікті двох кутів зору на смисл життя – чи він полягає в корисній праці на благо людства, чи в гедоністичному існуванні – Котенко дотримується другої. Схожим на нього є герой оповідання «Відьма» В.Домонтовича – Іван Федорович. Він «грав у дипломатію та іронію, замасковану скромністю» [Домонтович 1988, 154], був на короткій нозі з представником радянської влади і її ворогом-духовенством водночас. «Людиною розрахунків і кон'юктур» є ще один герой повісті В. Домонтовича «Без ґрунту» Станіслав Бирський. Він не лише, як і Котенко, бачить світ ареною для власного збагачення, а й посягає на свободу інших, нав'язуючи власне бачення змін, які має впровадити партія.

Ще одним героєм-конформістом є Франц Остероде, товариш Отто з новели «Остання атака» Ю.Косача. На відміну від Котенка й Івана Федоровича, цей хлопчина ще надто молодий, щоб навчитися махлювати у грі з життям. «Малість» його полягає в тому, що він дозволив підкорити свою волю іншій силі, суттю якої є руйнування. Він сліпо піддався героїчному пафосу насправді безглуздої війни, вважаючи, що: “В тому краса – дати забити себе для справи, до якої не прив'язуєш жодної особистої ваги [...] Що нам Кант, коли нашим єдиним правом – сила, коли ми – воля нації [...]” [Проза про життя інших 2003, 30]. Сліпим наслідувачем приписів влади виступає також комічний персонаж серії оповідань В.Домонтовича тов. Портянка. Його

вчинки – заборона згадувати на уроках історії князів – «противних» комунізму «гадів, людського кодла», полювання на відьом в комуністичному селі тощо – показує всю абсурдність ідеології, яку він сповідував.

Антиподами у новелі «Вечір у Розумовського» Ю.Косача виступають Л.Бетховен та граф К.Розумовський. Хоча останній і відчуває сум за Україною, йому приємно слухати національні пісні, поринати мріями в романтичні крайовиди своєї батьківщини, однак його політична позиція є пристосувальницькою й це дуже гостро відчуває поборник людської свободи Бетховен. Композитор неприємно дивується, чому граф, “будучи патріотом своєї країни, працює для імперії, що позбавила волі його батьківщину” [Проза про життя інших 2003, 152]. Та згодом маестро доходить прикрого висновку: “Він також має рабів і сам раб” [Проза про життя інших 2003, 154].

Складнішою модифікацією історичного діяча-пристосуванця є Сава Чалий з новели В.Домонтовича «Приборкання гайдамаки». На відміну від графа Розумовського Ю.Косача, Сава, ставши полковником коронної служби, не лише ностальгічно згадує про рідні землі, а й мучить себе доленосним питанням: «Він це чи не він? Ніби не він, а хтось інший за нього діє. І цей другий не людина, а машина, механізована лялька» [Домонтович 1988, 287]. Така роздвоєність ідентичності призвела не лише до духовного краху Сави Чалого, а й знищила його фізично.

До типу героїв-конформістів варто також зарахувати персонажів прози В.Домонтовича Ростислава Михайловича («Без ґрунту»), головного лікаря з новели «Емальована миска», художника Гогена («Самотній мандрівник простує самотньою дорогою») – постатей інтелектуально розвинених, професіоналів своєї справи, однак морально зvierоднілих: «Між інтелектом і сумлінням виникла безодня, тому що людина зовсім не цікавилася морально-етичним боком». Образ Ростислава Михайловича доповнюється тут ще й «духовним» безґрунтярством, байдужістю до «національного аспекту мистецтва» [Барабаш 2012, 123].

Варто окремо звернути увагу на неоднозначних героїв оповідання В.Домонтовича «Апостоли». У творі особливо яскраво постає конфлікт двох характерів – ентузіастичного та скептичного (відповідно Петро-Хома). Важливо, що жоден з них не здобувається на «позитивну оцінку», ствердження правильності своєї позиції – ентузіасту (Петру), попри значну активність, не вистачає віри в себе й у божественні цінності, які б зробили його непохитним у своїх переконаннях, скептику (Хомі), попри усвідомлення жертви Ісуса й шляху спасіння людства – не вистачає «дієвості», повноти віри для подвигу. Не зважаючи на те, що мовчання (статичний стан Хоми) інколи може бути потрактоване як «місце зустрічі людини зі своїми переживаннями, стан, що

уможливило вихід до трансцендентного мовчання» [Гірняк 2008, 39], в цьому оповіданні мовчання Хоми ототожнюється з бездіяльністю та безплідністю його віри.

Творчість І. Костецького, хоча й не багата на подібних героїв, проте деякі приклади можна навести. Так, гості, які прийшли привітати наречених Григора та Валюшку (новела «Божественна лжа» (1946)), не переймаються жахливими обставинами війни в Україні. Єдине, на що один із них здатен – це придумати порожнє слово «камбрбум» для означення неспокійного часу у світі. А далі – численні голоси гостей зливаються, у свідомості Григора відбиваються лише уривки їхніх слів і фраз – беззмістовних, дріб’язкових і сповнених суєти. Ці герої задовольняються в житті малим, і тому Григору нема місця в їхньому колі. У «Повісті про останній сірник» (1940) героїнею, яка уособлює негативний бік служіння безликій масі, є танцюристка Естрелья. “В душі їй було цілковито порожньо”, вона відчувала себе нещасною, проте змінити цю ситуацію героїня навіть не намагалася. “Їй личить не думати зовсім або думати ні про що. Так кожному, хто належить масі, юрбі, безликому народові” [Костецький 2005, 196]. Проте апофеозом бездіяльності, в міру алюзійності всієї ситуації, виступає у творі префект. Своїми рисами вдачі він аж надто нагадує євангельського Понтія Пілата, який побоявся взяти на себе відповідальність у прийнятті важливого рішення. У справі Хосе Отави, революціонера й алюзійного Спасителя, префект має свою думку: “Я не бачу вини на цьому чоловікові” [Костецький 2005, 210]. Проте, коли заступник головного зверхника друкованого слова – алюзійний Каяфа – вимагає покарання для повстанця, а натомість – амністії для кримінального злочинця, префект не відстоює своєї думки й «умиває руки»: “Добре, а я знімаю з себе всяку відповідальність за його долю” [Костецький 2005, 210].

Всі згадані герої – конформісти, які не здатні взяти на себе відповідальність за своє життя, прислухатися до власного «я» і почати змінювати світ навколо. Вони – раби обставин, могутнішої за них сили. М.Бердяєв вважав, що джерело цього рабства “пов’язано з автономністю роздрібнених частин людини, зі втратою внутрішнього центру. Роздерта на частини людина легко піддається афекту страху, а страх і є тим, що більш за все тримає людину в рабстві” [Бердяєв 1989, 256]. Отже, саме відсутність внутрішньої цілісності, на думку мислителя, є причиною втрати особистості своєї ідентичності, що веде до необхідності підпорядкуватися чомусь сильнішому.

Світовий поступ завжди забезпечують особистості, які силою духу й усвідомленням своєї індивідуальної свободи можуть протистояти конформізму, якого невпинно вимагає від нас суспільство. Такі люди часто здаються дивними. Про них писав Е. Фром: “Людина, нормальна в сенсі хорошої адап-

тації, часто менш здорова в сенсі людських цінностей, ніж невротик (тут – людина, яка погано пристосовується до навколишнього середовища – А.М.). Хороше пристосування часто досягається за рахунок відмови від своєї особистості, людина при цьому намагається [...] уподібнитися тому, що від неї вимагають [...]. Невротик може бути охарактеризований як людина, яка не здалася у боротьбі за свою особистість” [Фромм 1995, 96]. Такими є переважна більшість героїв Ю.Косача та І.Костецького та В.Домонтовича. Для них характерне «роздвоєння людини на екзистенцій не «я» і «я» видимості, ілюзії...» [Гіряк 2008, 9]. Їхні герої «не конформісти», «усвідомлюючи потребу бути чесними принаймні з собою, ... шукають самовизначення...», однак майже завжди приречені у цьому пошуку на несприйняття суспільством, на тяжкі тернисті стежки, які не рідко приводять до смерті. Така доля героїв доводить, що «без захисного маскування людині не дозволено повноцінно існувати серед інших... Відхиленням від норми стає не наявність маски, а її відсутність» [Гіряк 2008, 12]. Ця теза вкотре підтверджує думку екзистенціалістів про ворожість світу до людини, яка вирішила не бути конформістом, не грати в світовому театрі абсурду й натомість знайти свою місію в житті й взяти на себе обов’язок її виконання.

До таких героїв-нонконформістів належать персонажі Ю.Косача – Отто фон Гагенав («Остання атака»), який не міг змиритися з фальшивими цінностями, нав’язуваними владою солдатам, й повстав проти антигуманної системи; це композитор Л.Бетховен («Вечір у Розумовського»), який вважав рабами всіх, хто прислав свій дух і жив виключно для задоволення потреб свого тіла; це полтавець Ширяй («Бунчужний Ширяй»), який, пропрацювавши за кордоном на заробітках багато років, так і не зміг пристосуватися до життя поза Україною та ін. Серед героїв І. Костецького – це Павло Карпига («Ціна людської назви»), який не погодився на прийняття умов абсурдного світу й повернувся до своєї справжньої ідентичності; це Григор з новели «Божественна лжа», який не захотів бути маріонеткою у світі «камбруму» й знайшов себе у служінні батьківщині; це письменник з твору «Перед днем грядущим», непохитне рішення якого віддати своє життя за оборону батьківщини було розцінене іншими як вияв гордині й мазохізму та ін. Нарешті – це такі герої творів В.Домонтовича, як Пилип Гудзь («Трипільська трагедія»), який протиставив ідеологію спротиву й правди комуністичній тиранічній владі, це Лариса Сольська («Без ґрунту»), яка «воліє йти власним шляхом» по магістралях уніфікованого радянського життя та ін.

Наразі варто звернутися до особливостей персонажа-творця, який робить вільний вибір на користь людства, користуючись своєю свободою, й плекає божественне в собі. Вже йшлося про те, що саме релігійний шлях, сповнений

віри у понадземне й надії на вічність і нетлінність, стає рятівним колом людства у концепції трьох письменників: «Справжнє самопізнання досягається лише через богопізнання...» [Левицький 1995, 167]. У статті «Християнство і сучасність» В.Петров переконливо стверджує: «... тепер людство мусить сказати: Не механічна каузальність, а чудо. Не техніка, а віра. Християнський шлях церкви». Звісно, можливість такого порятунку усвідомлюють лише ті герої творів, які свідомі своєї свободи, свого земного призначення, які готові на самозречення і служіння вищому, аби таким чином поєднатися з цим вищим у акті творення – чи-то свого власного життя, чи-то мистецтва для мас (Храму Божого на землі), чи долучитися до божественного шляхом проповідництва або аскетичного життя. Таке різноманіття варіантів християнського вибору у творах письменників викликало необхідність виділення 3-х вимірів, у яких може проявлятися творча натура екзистенційних героїв: 1. у безпосередній ролі (іпостасі) Творця або проповідника; 2. у творенні об'єктів мистецтва; 3. на загальнолюдському рівні (творення іншої реальності посередництвом зміни існуючого ладу).

П. Чаадаєв вважав, що “подібність до Бога – це наша свобода” [Чаадаєв 1987, 96]. Таким вільним у своїй схожості з Творцем є головний герой повісті І. Костецького «Гуга, Гога, Гіго» (1952-1959) – Анатоль. Він постає перед нами абсолютно природною людиною, зосередженою на своєму внутрішньому житті, яка знайшла контакт зі світом і це забезпечило їй гармонію з оточенням. Тональність, стилістика оповіді у творі нагадує біблійну історію про створення світу. В контексті такого порівняння Анатоль уподібнюється до першої людини, навіть – до боголюдини, нового Адама, істоти чистої у своїх помислах, яка відчуває себе частиною природи й від того відчувається щасливою. “Я все знаю”, – говорить герой. Л.Толстой вважав, що “найбільша радість, яку може пізнати людина – це радість пізнання у собі вільного, розумного, люблячого і тому блаженного створіння – пізнання в собі Бога” [Толстой 1956, 59]. Головна іпостась, сутність Всевишнього – бути творцем. Анатоль, зустрівши двох жінок, бере на себе обов'язок творення й дає імена обом героїням – Гога та Гіго. Анатоль усвідомлює, що «матеріалом добра» для Божого творення кожна людина може (а в ідеалі повинна) стати лише тоді, коли наважиться принести в жертву свою індивідуальність. Л.Толстой з цього приводу писав: “Людина, яка відрікається від своєї особистості, могутня, оскільки особистість ховала у ній Бога” [Толстой 1956, 78]. Тому герой звертається до жінок: “Я вимагаю від вас абсолютної покори, для того щоб ваші душі були очищені для вільного рішення” [Костецький 2005, 276]. На перший погляд, вимога повного підкорення вищій волі може здатися деспотичною, однак, справжній християнин глибоко переконаний, що “підкорю-

ючись божественній владі, ми ніколи не маємо повного усвідомлення цієї влади, тому вона ніколи не може притіснити нашої свободи” [Чаадаєв 1987, 29]. Таким чином, на прикладі Анатолія (а можна ще згадати Джефрі Мельника в іпостасі проповідника з «Повісті про останній сірник» І.Костецького) бачимо один з виявів ідеї І.Костецького про творче партнерство людини з Богом, коли вона уподібнюється до Творця.

Ще одним виміром, в якому може реалізовуватися творчий бік природи героїв Ю.Косача, І.Костецького та В.Домонтовича є власне світ мистецтва. Творення мистецтва – один із найпродуктивніших способів беззнайдення й плекання божественного в собі: «Мистецтво дає змогу не лише звільнитися від власного емпіричного «я», а й зазнати радості само творення, наближення до автентичної сутності» [Гірняк 2008, 18]. З такою метою вдавалися у мистецтво головні герої творів Ю.Косача «Учта Климентія» (1937) та «Глухівська пані» (1938), Арсен Витвицький з повісті В.Домонтовича «Без ґрунту». Вони збагнули, що все матеріальне в житті минає, руйнується, як і тілне тіло людини. Єдиний спосіб перемогти конечність життя – це створити щось незнищене й у акті творчості стати ближчими до Бога. Для мандрівного поета Климентія мистецтво є тим чинником в житті, який дозволяє побачити просвіток в темному мороці життя. М.Бердяєв вбачає у творчій діяльності протест людської душі проти умовностей світу цього й намагання створити іншу реальність: “Завдання усякого творчого акту – створення іншого буття, іншого життя, прорив через «світ цей» до світу іншого, від хаотично важкого і потворного світу до вільного й прекрасного космосу” [Бердяєв 1989, 336]. Особистість, яка зусиллям своєї волі й в силу усвідомлення власної свободи, зважилася на протистояння світу мирському в акті творення нематеріальних цінностей за допомогою слова Божого (в даному випадку), буде за це винагороджена: “Все одно словотворцю життя райське й вічне обіцяно. Все минає, всі замки, міста розвалюються, а слово, хоч легеньке, ох і легеньке ж – живе. От де містерність! Бог любить слово, на початку було слово” [Косач 2010, 566].

Так само високо здатність людини творити цінує головна героїня повісті Ю. Косача «Глухівська пані». Княгиня Скоропатська, гостро відчуваючи швидкоплинність життя, вирішує зробити справу, гідну високодуховної людини – побудувати великий храм на місці Харлампієвої Пустинки. Героїня, міркуючи про призначення людини на землі, говорить про два типи людей – тих, що занурюються у матеріальне життя – як челядь, мужики – й перетворюються на “червів, тварин, що живуть тільки в тілесному, у полоні матерії, і з нього ніколи не вийдуть” [Косач 2010, 416] та вільних душею особистостей, які пізнають вищий сенс життя: “Щастя пізнати одвічне допустить тільки пан, вольний, мислитель, лицар, пан мудрий [...] той, що тво-

рить, творець великий, мислитель незрівнянний, вождь справедливий, воїн незламний” [Косач 2004, 416].

Порятунку у власній творчості від мінливого й ворожого оточення шукав також поет-модерніст Арсеній Витвицький («Без ґрунту» В. Домонтовича). Лише у світі своєї творчості він міг чинити бунт проти реальності, тікаючи в екзотику й естетику. Проте «непевність у собі робила його хворим», тому на відміну від Климентія і княгині Скоропатської, він не зміг віднайти миру на землі у щасті пізнання одвічних істин.

Ціннішим і величнішим стає мистецтво, спрямоване на благо народу, покликає змінити світ на краще. Таке мистецтво творили ван Гог («Самотній мандрівник...») і Степан Линник («Без ґрунту»). Своє життя ван Гог поклав на те, щоб служити Богу й людям. Спочатку йому імпонувало релігійне та соціальне апостольство. Проте він, як і більшість героїв-нонконформістів, не був сприйнятий суспільством і мусив шукати інші способи самореалізації. Герою довелося багато поневірятися і розчаровуватися, однак врешті-решт «самоофірою... він здобув для себе геніальність» [Домонтович 1988, 398]. Здобув для того, щоб отримати «людську любов» посередництвом соціального мистецтва.

Окремо варто звернутися до аналізу такого неоднозначного героя прози Домонтовича, як художника і архітектор Степан Линник. Хоча ми його і зарахували до героїв-творців, які плекають у своєму мистецтві понадособові цінності й намагаються змінити дійсність своїм мистецтвом, проте джерело його віри й переконань, яке дає йому наснагу й сили на боротьбу, криється не в світлій Любові до Бога. Ф. Шеллінг у трактаті пише, що воля людини божественна за своїм характером і типом лише тоді, коли ця сваволя (тут - воля людини) «залишається в якості центральної волі в основі... й у сваволі панує дух любові» [Шеллінг 1908]. Якщо ж «сваволя відхиляється від центру... розривається зв'язок між силами... панує над усім тоді сваволя, яка прагне сформувати або скласти з відокремлених сил, з посталої війська пожадливість і пристрастей... власне відокремлене життя» [Шеллінг 1908]. Робить це сваволя, дістаючи енергію від сил зла. Найбільш схожими станами на таке життя є хвороба або безлад. Згадаймо принагідно хаос, який панує у всіх сферах життя Линника, нестерпний характер героя, основними рисами якого є злість, ненависть до людей, дратівливість, «руйнівницькі» настрої. Дисгармонія – чи не єдиний прикметник, який яскраво ілюструє внутрішній стан художника. Єдине, що могло б зцілити героя – «відновлення відношення основи (самість людини-А.М.) до Бога» [Шеллінг 1908]. Однак у ситуації з Линником це було неможливо. Тому зараховуючи цього героя до персонажів-творців, маємо робити суттєву обмовку – ця творчість не була просякнута Богом Любові.

Якщо попередні два виміри творчої реалізації людини у світі пролягали через суб'єктивну площину, бо герої намагалися пізнати себе, Бога в собі, віднайти гармонійне співжиття з природою й увічнити себе у творчому акті, то головні персонажі творів Ю.Косача «Еней та життя інших» (Ірин і Галочка), «Остання атака» (Отто фон Гагенав), новел і повістей І. Костецького «Перед днем грядущим» (письменник), «Тобі належить цілий світ» (Франц Остероде), «Повість про останній сірник» (Хосе Отава), оповідань В.Домонтовича «Напередодні» (Гракх Бабеф), «Без назви» (лікар), «Помста» (кошовий Сірко) присвятили себе не менш творчій справі – змінити світ задля покращення життя інших. Справа в тому, що вони для себе постановили – «спасіння не є справою усамітнення, відірваності від всесвіту, воно не може бути результатом особистого самозанурення [...] Врятуватися – не означає померти для цього світу і перейти у світ інший, врятуватися – означає так змінити світ, щоб над ним не панувала смерть, щоб у ньому все живе воскресло» [Бердяев 1989, 388]. Така відмінність у психології героїв 1-2 і 3 груп дозволяє умовно виділити два типи персонажів, які переважають у творчості Ю.Косача, І.Костецького та В.Домонтовича – ті, творча енергія яких спрямована на саморозвиток, самовдосконалення, краще пізнання свого внутрішнього «Я». За класифікацією М.Шлемкевича таких героїв можна зарахувати до сковородинського типу: «Визначальним для цього типу став свідомий відхід від реального (матеріального) світу із усіма його радощами та негараздами й акцент на вдосконалення і розбудову свого внутрішньо-духовного єства» [Романов 2009, 149]. На протигагу цій групі персонажів, філософ називає шевченківський тип героя – «це справжній українець – насамперед патріот, який здатен відповісти на суворі виклики доби й відродити свободу та велич батьківщини» [Романов 2009, 150] і далі: ««Шевченківська людина» народилася з пориву створити свій власний новий світ із власних джерел і власних сил [...] Візія свого світу з вільним і справедливим укладом – опанує цю людину» [Шлемкевич 1992, 21-22]. Не зважаючи на те, що не у всіх творах письменників героями виступають українці, проте основні риси вдачі персонажів шевченківського типу підходять під характеристику героїв, які презентують третій тип вияву творчої активності. Єдине, що залишається відзначити, шевченківський тип особистості зазвичай є результатом перетворення сковородинського типу, оскільки, щоб збагнути своє місієне завдання щодо порятунку людства, герой повинен спочатку пізнати себе, знайти свою ідентичність.

Таким чином, герої творів Ю.Косача, І.Костецького та В.Домонтовича можна умовно поділити на два світоглядні типи: герої-конформісти, які пристосовуються до пануючої влади задля збереження свого матеріального до-

бробуту, вони – нецілісні герої, не здатні до творчого діяння на благо суспільства й герої-нонконформісти, особистості-діячі, які не лише прагнуть самоідентифікації й мають активну життєву позицію, а й намагаються змінити світ на краще своєю громадською або релігійною діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш Юрій. Хто ви, Вікторе Петров? / Юрій Барабаш // Сучасність. - №9. – 2012. – С.102-143.
2. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества / Николай Бердяев. – М. : Правда, 1989. – 603 с.
3. Гірняк Мар'яна. Таємниця роздвоєного обличчя. Авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича [Текст] : [монографія] / М. Гірняк. - Л. : Літопис, 2008. - 286 с.
4. Домонтович В. Без ґрунту. Повісті / В. Домонтович. – К.: Гелікон, 2000. – 520 с. Домонтович В. Проза. Три томи. Том третій. Розмови Екегартові з Карлом Гоцці та інші оповідання / В. Домонтович. – К.: Сучасність, 1988. – 557 с.
5. Кодак М.П. Поетика як система / М. П. Кодак. – К. : Дніпро, 1988. – 160 с.
6. Косач Ю. Історичні твори: в 3 кн. / Юрій Косач ; [упорядкув. Р. Радишевський]. – К. : ДП Видавничий дім «Персонал», 2010 – с. – (Бібліотека української героїки). – Книга 1 : Рубікон Хмельницького. – 585 с. – (Бібліотека української героїки ; вип. 13).
7. Косач Ю. Театр екзистенціалізму / Юрій Косач // Арка. – 1947. – № 1. – С. 7 - 9.
8. Костецький І. Тобі належить цілий світ. Вибрані твори / Ігор Костецький ; [упорядкув., ст., прим. М. Р. Стех]. – К. : Критика, 2005. – 528 с.
9. Левицький С.А. Трагедия свободы / Сергей Левицкий. – М.: Канон, 1995. – 512 с.
10. Петров Віктор. Історіософські етюди / Віктор Петров // Україна модерна. – №13. – Ч.2. – 2008. – С.177-201.
11. Проза про життя інших: Юрій Косач: тексти, інтерпретації, коментарі / [упорядкув., ст. В. Агеєва]. – К. : Факт, 2003. – 352 с.
12. Романов С. Юрій Косач між минулим і сучасним. Історична проза письменника 1930-х років: монографія / Сергій Миколайович Романов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 268 с.
13. Сартр Жан Поль. Дороги свободи / Жан - Поль Сартр ; [пер. с франц. Д. Вальяно, Л. Григор'ян]. — Х. : Фолио, 1997. — (Вершини). - Т. 1 : Возраст зрелости. — Х. : Фолио, 1997 — 367с.
14. Толстой Л.Н. Полное собрание сочинений: В 90 т. Юбилейное издание. (1828—1928). Серия 1: Произведения / Под общ. ред. В. Г. Черткова. — М.; Л. : Гос. изд-во, 1928—1964. — Т. 45: Путь жизни, 1910. — 1956. — 601 с.
15. Фромм Э. Бегство от свободы / Эрих Фромм ; [пер. с нем. Г.Ф. Швейник]. — М. : Прогресс, 1995. — 253с.
16. Чаадаев П.Я. Статьи и письма / [вступ. статья и коммент. Б. Н. Тарасова]. – М. : Современник, 1987. – 367с.

17. Шеллинг Ф.В. Философские исследования сущности человеческой свободы и связанных с ней предметах / Ф. Шеллинг // filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000089/index.shtml.

18. Шлемкевич М. Загублена українська людина / Микола Шлемкевич. – К. : МП «Фенікс», 1992. – 168 с.

Стаття надійшла до редколегії 18.04.2013

Мукан А., соиск.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

Мировозренческие типы героев в прозе 40-х гг. XX века

Ю. Косача, И. Костецкого, В. Домонтовича

Исследуются мировозренческие типы героев в малой и средней прозе 40-х годов XX в. Ю.Косача, И.Костецкого, В.Домонтовича. Изучается влияние философии экзистенциализма на образный уровень сочинений писателей.

Ключевые слова: экзистенциализм, идентичность, мировоззренческий тип.

Mukan A., postgrad. student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

Outlook types of heroes in the prose of the 40s. XX century of

Y. Kosach, I. Kostetsky, V. Domontovich

The outlook types of heroes are investigated in Kosuch's, Kostetsky's and Domontovych's prose of 40th of XX of century. Influence of existentialism philosophy on the vivid level of writers' works is determined.

Key words: existentialism, identity, world view type.

УДК 82.0-995

Муравецька Я., студ.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПОЕТИКА ГОТИЧНОГО ПРОСТОРУ В ПОВІСТІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ «СТРАШНА ПОМСТА»

У статті окреслено межі терміну «готика», його характерні особливості. До уваги береться готичний простір: наративний, сценічний і психологічний, традиційність і не традиційність їх вираження у повісті Миколи Гоголя «Страшна помста». У зв'язку з простором проаналізовані специфічні ознаки часу, як одного з елементів готичного хронотопу. Увага звернена на категорії готичної естетики: потворного, естетичного, жаху і страху та їх взаємозв'язки. Розглянуто особливість «потрій-